

גליון קע"ד (שנה ד')
פרשת בהר - בחקותי תשפ"ו

אוצר באר יעקב

שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש דחסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הביד"צ דקהל מוחיקי הדת באר"י

דין שדה הפקר ביובל

דין שדה ירושה ומתנה ביובל ✦ פסק הברוך טעם בהפקיר שדהו ✦ דיחוי ראיית הברוך טעם ✦ ביאור הצד שירות הבעל חוזרת ליורשי האשה מצד הפקר בית דין ✦ לרבי מאיר שמתנה אינה חוזרת צריך ביאור מדוע ירושת הבעל חוזרת ✦ חילוק בין הפקר למתנה וירושא ✦ דעת החזון איש לחלק בין זכה בה אדם ללא זכה בה אדם ✦ ביאור הפנים יפות שביובל הראשון אחר חלוקת הארץ לא החזירו משום שהפקירו ✦ חוכמת ההר צבי שהפקיר חזור מזה שלא העמידו שפנחם זכה בקרקע מהפקר ✦ הטעם שלא העמידו 'ואיש כי לא יהיה לו גואל' בגר ✦ שדה אחוזה לעבד משוחרר ✦ כנ"ל בחציו עבד וחציו בן חורין ✦ דעת המשך חכמה בפשטות שהפקר חוזר ביובל

שם: חזון איש אבה"ע סי' עה אות ד; ועוד), שדברי הרמב"ם הם שלא כסוגיית הגמרא בבכורות, שמבואר הטעם שאינה חוזרת משום שירות הבעל דאורייתא, ומשמע שאם ירושת הבעל היתה דרבנן הרי היא חוזרת ביובל. אולם הרמב"ם פסק כסוגיית הגמרא בכתובות (פג:) לענין כתב לאשתו דין ודברים אין לי בנכסיך שהוא יורשה, משום שהוא כמתנה על מה שכתוב בתורה, ואמר שם רב שאף אם ירושת הבעל דרבנן הרי הוא יורשה, שעשו חכמים חיזוק לדבריהם שיהיו כדין תורה, וסבר הרמב"ם שהוא הדין לענין חזרה ביובל עשו חכמים דבריהם כדין תורה.

חכמים מתנה כמכר, ולמדוה מריבוי הכתוב שחזר ואמר 'תשובו איש אל אחוזתו' (ויקרא כה"י), שבא הכתוב לרבות את המתנה שדינה כמכר וחוזרת לנותן ביובל.

להלכה פסק הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פי"א הי"ט) כדעת חכמים, שהנותן שדה במתנה חוזרת אליו ביובל. ולגבי ירושת הבעל כתב (שם הכ"א) שאף שקיימא לן שירות הבעל מדרבנן, מכל מקום אינו מחזירה ביובל, משום שעשו חכמים חיזוק לדבריהם כשל תורה.

וכבר האריכו בזה האחרונים (אור שמח

דין שדה ירושה ומתנה ביובל

במשנה בכורות (נב:) מבואר, ששדה הבאה בירושה

אינה כמכר ואינה חוזרת ביובל, שמכר אמרה תורה ולא ירושה, ולכן היורש את אשתו אין השדה חוזרת ביובל למשפחת האשה. ונתבאר בגמרא, שסברה המשנה שירות הבעל דאורייתא היא, ולכן אינה חוזרת ביובל.

ובמתנה נחלקו רבי מאיר וחכמים אם חוזרת ביובל, שלדעת רבי מאיר אף מתנה אינה כמכר ואינה חוזרת ביובל, ולדעת

<<<

פנינים

'לעולם בהם תעבדו' בחצי עבד

אחד ואת עצמו יום אחד, זו היא תקנה שתיקנו חכמים, לעשות הסכם ביניהם שמתחייב כל אחד לשני מרצונו להשתעבד לו בחלקו, אבל מעיקר הדין בלי הסכמתו אינו יכול להשתעבד בו, ולכן כיון שמעיקר הדין אינו יכול להשתעבד בעבד זה, אין בו משום לעולם בהם תעבדו.

וראה גם בקצות החושן (סי' קעא ס"ק א) שפירש בכוונת הרשב"א, שעבודת פרך אינו רשאי לעבד עמו מפני צד החירות שבו, ועיקר מצות לעולם בהם תעבדו היא על עבודת פרך.

על כל פנים מדברי התוספות שלא תירצו כהרשב"א, נראה שסברו שלעולם נוהג מצות לעולם בהם תעבדו בחצי עבד וחציו בן חורין, אלא שהתירו לו לעבור על האיסור לצורך מצוה, כמו רבי אליעזר ששיחרר עבדו לצורך מצוה להשלים מנין.

והטורי אבן (שם) כתב עוד, שאפשר לומר שחכמים הפקיעו ממנו את השעבוד ואת חלק הממוני שיש לו בעבד, והם רשאים להפקיעו מן הבעלים שהפקר בית דין הפקר, וממילא אין עליו עכשיו איסור לשחררו בשטר, שאם אין שעבוד ממוני אין איסור לשחררו, וכפי שהארכנו במקום אחר (גליון קכח), עיין שם. ותמה הטורי אבן על התוספות, שהם עצמם כתבו כן בתחילה (גיטין לח. ד"ה כל המשחרר), לגבי מצוה בשעת מיתה שלא להשתעבד בשפחתו, שאם אין שעבוד אין איסור, ואם כן מה הקשו התוספות בחציו עבד איך כופין אותו לשחררו.

הנה בגיטין (מא:) מבואר, בעבד שחציו בן חורין, שאינו יכול לישא לא שפחה מפני חלק החירות שבו, ולא בת חורין מפני חלק העבדות שבו, שבמשנה אחרונה תיקנו שכופין את רבו לשחררו, בכדי שיוכל לקיים מצות פריה ורביה. והקשו **הראשונים**, איך מותר לאדון לשחררו ולעבור על העשה של לעולם בהם תעבדו. ראה תוספות (גיטין שם ד"ה כופין, שבת ד. ד"ה וכו', חגיגה ב. ד"ה כופין) שכתבו, שהתירו לאדון לעבור על עשה זה, לצורך מצוה רבה - מצות פריה ורביה של העבד.

אולם הרשב"א (שבת ד.) כתב, שאין בחציו בן חורין משום לעולם בהם תעבדו, משום שיש בו צד חירות, וממילא אין כאן איסור כלל. ונתקשו האחרונים בדבריו, מדוע אין כאן איסור, והרי חציו עבד, וחלק זה משועבד לאדון, ואיך מותר להפקיעו ממנו, ומדוע לא יהא איסור על חלק העבדות.

והטורי אבן (חגיגה ב:) פירש מדעת עצמו, שכיון שמתחילה במשנה ראשונה נהגו שיהא עובד יום אחד לרבו ויום אחד לעצמו, אם כן אין שייך לקיים בעבד זה מצות לעולם בהם תעבדו, שהרי אינו יכול לעבוד בו לעולם בכל זמן שירצה. ויתכן שזו היתה כוונת הרשב"א, שאין מתקיים בו מצות לעולם בהם תעבדו מפני צד החירות שבו.

ויש שכתבו (ראה חתם סופר גיטין לח., דבר אברהם סי' לט ענף ד) בכוונת הרשב"א, שמעיקר הדין אינו יכול להשתעבד בו כלל, שהרי חציו אינו של האדון ואינו יכול להשתעבד בחצי גופו. ומה שאמרו במשנה ראשונה שעובד את רבו יום

ספק הברוך טעם בהפקיר שדהו

והנה לא נתבאר בגמרא וברמב"ם מה דין שדה הפקר, האם דינה כמכר ומתנה וחוזרת אליו ביובל, ואף אם זכה בה אחר צריך להחזירה לבעליה הראשונים, או שמא אינה כמכר אלא כירושא ואינה חוזרת ביובל. והברוך **טעם** (בסוגית קנין פירות אי קנין הגוף דמי) נסתפק בדבר זה, וכתב שמצד הסברא נראה שאינה חוזרת ביובל, שאף חכמים הסוברים שמתנה כמכר הוצרכו ללמוד מריבוי הכתוב לרבות מתנה, ואם כן הפקר שלא נתרבה אין דינו כמכר אלא כירושא שאינה חוזרת ביובל.^א

ומביא הברוך טעם ראייה לזה מדברי הרמב"ם הנ"ל, שפסק שאף שירושת הבעל מדרבנן אינה חוזרת ביובל, שעשאוה כאילו ירשה מן התורה. נמצא שמן התורה שייכת השדה ליורשי האשה ולא לבעל, וחכמים העבירוה מרשותם לרשות הבעל ואמרו שאף ביובל אינו צריך להחזירה להם. והרי כל כוחם של חכמים להוציא מרשות היורשים ולהעמידה ברשות הבעל הוא מדין הפקר בית דין הפקר, שהרי ההעמדה ברשות הבעל נחשבת כעקירת דבר מן התורה בקום ועשה, ואין כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בקום ועשה, ובהכרח שתקנתם היא מדין הפקר בית דין הפקר, ואם נאמר ששדה שהפקירה הבעלים זכה בה אחר חוזרת ביובל לבעלים, מה מועיל ההפקר שהפקירו חכמים, והרי עדיין יש כאן מצות החזרה ביובל ליורשי האשה, וכי עדיף הפקרת בית דין מהפקירו הבעלים עצמם, אלא ודאי שהפקר אינו יוצא ביובל. וראה שם בברוך טעם אריכות גדולה בענין זה ובגדרי הפקר.

דיחוי ראיית הברוך טעם

אולם **בהר צבי** (זרעים ח"ב סי' נט) כתב לדחות ראיית הברוך טעם, שאין להוכיח מתקנת חכמים של ירושת הבעל לכל הפקר, ושחילוק גדול יש ביניהם. שבכל הפקר שחל על ידי דיבורו של הבעלים ויוצא מרשותו מיד על ידי דיבורו, לעולם אפשר לומר שחוזר ביובל, שחידשה התורה שבזמן שבא היובל מסתיים כח ההפקר, ולכתחילה אינו חל אלא עד שיבא היובל. אבל תקנת חכמים אינה תלויה בדיבור של זמן מסוים, אלא כך תיקנו חכמים לדורות שנכסי האשה יצאו מיד יורשיה ויעברו לרשות הבעל, ואם כן התקנה קיימת ועומדת ומתחדשת בכל זמן, והרי זה נחשב כאילו בית דין עומדים ומפקירים בכל רגע ורגע, ואם כן גם כשבא היובל אין שייך שתחזור השדה, שהרי הם כעומדים ומפקירים הנכסים שוב ושוב.^ב

איברא, שלכאורה עצם דברי הברוך טעם צריכים עיון, שלפי דבריו מדוע הוצרך הרמב"ם ליתן טעם לזה שירושת הבעל אינה חוזרת ביובל, משום שעשו חכמים

חיזוק לדבריהם, והרי לפי דבריו די בזה לבד שירושת הבעל דרבנן, שפירושו שהפקירה חכמים מן היורשים ונעשה כאילו הפקירה היורשים עצמם, ולכן אינה חוזרת ביובל, ואין צריך להוסיף הסבר שעשאוה חכמים כדין תורה. ואדרבה מסוגית הגמרא בבכורות מוכח שאם ירושת הבעל מדרבנן, היתה השדה חוזרת ביובל ליורשי האשה, הרי שמוכח להיפך שהפקר חוזר ביובל.

ביאור הצד שירושת הבעל חוזרת ליורשי האשה מצד הפקר בית דין

ובקובץ **שיעורים** (בבא בתרא אות שפו) הקשה באמת על מה שמתבאר מדברי הגמרא בבכורות שאם ירושת הבעל מדרבנן דינה לחזור ביובל ליורשי האשה, והרי בהפקר לא מצאנו שחוזרת השדה אליו ביובל, ומדוע ירושה דרבנן שכוחה מדין הפקר בית דין חוזרת ביובל.

וכתב שדבר זה תלוי במה שדנו המפרשים ביסוד דין הפקר בית דין, אם הכח שיש ביד חכמים הוא רק להפקיר נכסים מאדם להוציאם מרשותו, אבל אין להם כח להקנותם לאדם אחר, או שיש כח בידם אף להקנותם לאחר. שאם נאמר שיש כח בידם אף להקנותם למי שירצו, מובנים דברי הגמרא, שבתקנת ירושת הבעל הקנו חכמים נכסי האשה לבעל, ואם כן השדה שקיבל היא אצלו במתנה, שקיבל מתנה על ידי הבית דין, וממילא חוזרת ביובל כדין מתנה. אבל אם נאמר שכחם של חכמים הוא רק להפקיר ולהוציא מיורשי האשה, קשה מדוע יוצאת השדה ממנו ביובל, והרי הפקר בעלמא אינו יוצא ביובל.

ואולי אפשר ליישב קושיתו אף אם נאמר כהצד שכח חכמים הוא רק להוציא מרשות יורשי האשה, שמכל מקום ירושה דרבנן עדיפה מהפקר, ואף אם הפקר אינו חוזר ביובל, עשאוה חכמים לירושת הבעל כמתנה, כיון שכל מטרת ההפקר היא בכדי שיזכה בהם הבעל, ואחר אינו יכול לזכות בנכסים, שלא הפקירום על דעת כן. ובהכרח צריך לומר כן, שאם לא נאמר כן נמצא שהמוכר שדהו בקנין דרבנן, כגון קנין אודיתא שיש סוברים שאינו אלא מדרבנן והוא מדין הפקר בית דין, לא תהא השדה חוזרת ביובל, ולא מצאנו שחילקו בזה, ובהכרח שעשאוה חכמים כמכר גמור, אם כן גם ירושה דרבנן עשאוה כמתנה גמורה.

גם בכתובות (אות שפ) דן הקובץ שיעורים בענין זה, ומקשה שם בפשיטות על דברי הגמרא שאם ירושת הבעל דרבנן הרי היא חוזרת ביובל, מדוע אינה כירושא דאורייתא שאינה חוזרת ביובל. וכתב שלפי דברי התוספות (שם נו:) שירושת הבעל אינה נחשבת כדבר שיש לו עיקר בדאורייתא, שאינה דומה לשאר ירושות הבאות מחמת קירבה, לפי זה הדבר מובן, שירושת הבעל

אינה בתורת ירושה אלא בתורת מתנה, ומתנה חוזרת ביובל כמכר.

אך הקשה, שבסוגית הגמרא בבכורות משמע שאף לרבי מאיר הסובר שמתנה אינה כמכר אלא כירושא ואינה חוזרת ביובל, מכל מקום ירושת הבעל אם היא דרבנן חוזרת ביובל, שהרי גם לדעת רבי מאיר פירשו הטעם שירושת הבעל אינה חוזרת משום שהיא דאורייתא, ואם כן צריך ביאור מאי שנא ירושת הבעל שבאה אליו מידי בית דין ממתנה.

לרבי מאיר שמתנה אינה חוזרת צריך ביאור מדוע ירושת הבעל חוזרת

וכתב עוד הקובץ שיעורים, שאף אם נאמר שהפקר חוזר ביובל, אין שייך לומר כן אלא לדעת חכמים הסוברים שמתנה חוזרת, אבל לרבי מאיר שמתנה אינה חוזרת, בוודאי אי אפשר לומר שהפקר חוזר, שאינו שונה ממתנה וירושא, ורק במכר חידשה התורה דין חזרה ביובל.

היוצא מדבריו, שלדעת חכמים אפשר להבין הטעם שירושת הבעל חוזרת ביובל - אם היא מדרבנן - בשני אופנים. או שכל הפקר דינו כמתנה וחוזר ביובל, ולכן גם הפקר בית דין חוזר. או שהפקר בית דין הוא כמתנה על ידי בית דין ועדיף מהפקר. אבל לדעת רבי מאיר קשה בכל אופן, בין אם נאמר שהפקר בית דין הוא כהפקר ובין אם נאמר שהוא כמתנה, מאחר שלדעתו בין מתנה ובין הפקר אינם חוזרים ביובל, ואם כן צריך ביאור מדוע ירושת הבעל אם היא מדרבנן חוזרת ביובל.

חילוק בין הפקר למתנה וירושא

אמנם יש להעיר על מה שכתב הקובץ שיעורים בפשיטות שלדעת רבי מאיר ודאי שהפקר אינו חוזר ביובל כמו שירושא ומתנה אינם חוזרים, שרק מכר אמרה התורה ולא שאר דברים. הנה אף שמצד הסברא דבריו נכונים, אבל בגמרא לא משמע כן, שבגמרא ביארו הטעם שחלק הבכורה אינו חוזר ביובל, משום שמתנה קרייה רחמנא שנאמר (דברים כא, יז) **לאת לו פי שנים**.^א וכן אמרו שם שהמייבם את אשת אחיו ויורש הוא לבדו את נחלת אחיו, אין השדה שירש חוזרת לכל אחיו ביובל, משום שבכור קרייה רחמנא, וממילא דינו כירושא בכור שנקראת מתנה. ודרשות אלו הם בין לרבי מאיר ובין לחכמים. הרי מוכח מדברי הגמרא שכל שלא נאמר בו מתנה או ירושה חוזר ביובל, שלא נתמעט לרבי מאיר ממכר רק ירושה ומתנה בלבד, אבל שאר דברים לא נתמעטו, אם לא שקראתם התורה מתנה או ירושה. ואם כן לכאורה הפקר שאין בו לימוד שאינו חוזר ביובל הרי הוא חוזר ביובל.

ואולי אפשר גם לומר סברא שהפקר גרע ממתנה וירושא ואין לדמותו אליהם,

שצריך שיהיה לו קרקע, מאחר שאינה חוזרת ביובל. או שמא בכל זמן אין לו בה רק קנין הגוף כשדה שחוזרת ביובל, כיון שקניה לו רק עד היובל, אלא שכשבא יובל הוא חוזר וזוכה בה שוב עד יובל הבא.

שואל ומשיב (מהדורא רביעאה ח"ב סי' קצא) מבואר שנקט בפשיטות שאינו חוזר.

ב ויש לעיין לפי סברא זו, האם שדה זו שירשה הבעל מדרבנן נחשבת כיש לו בה קנין הגוף לענין דברים

א גם בספר **רחשי לבב** (לחתן הגאון רבי עקיבא איגר, סי' ט) נסתפק בזה, עיין שם. ועיין עוד ב**חתן סופר** (שם משמואל שער המקנה ח"א עמ' קסז) שהביא בשם הגאון רבי **שלמה קלוגר** בפשטות שגם שדה הפקר חוזר. ומאידך בשו"ת

ירושה אינה חוזרת ביובל לקרובי האשה או האם. ותיירץ שאם דיבר הכתוב מגר היה לו לומר 'ואם אין לאיש גואל' כלשון שנאמר בגזל הגר, שמשמעותו שמעולם אין לו גואל מעת היותו לגר, אבל באמרו לשון 'ואיש כי לא יהיה לו גואל' משמע שזה מחמת סיבה מקרית שאירעה עכשיו שאין לו גואל, ולכן פירשו שיש לו גואל אלא שאינו רוצה לגאול. ולפי תירוצו נדחית גם הראיה שהבאנו לענין הפקר.

שדה אחוזה לעבד משוחרר

הטורי אבן (חגיגה ב.) הקשה, שמדברי המשנה שם שאמרה שעבדים שאינם משוחררים אינם חייבים בראיה משמע שעבדים משוחררים חייבים בראיה, וקשה איך אפשר שיהיה עבד משוחרר חייב בראיה, והרי שנינו (פסחים ח.) שמי שאין לו קרקע אינו חייב לעלות לרגל, נמצא שלדעת ריש לקיש (גיטין מח.) הסובר שקנין פירות לאו כקנין הגוף אין חייב בראיה רק מי שיש לו שדה אחוזה שאינה חוזרת ביובל, שבשדה החוזרת ביובל אין לו בה אלא קנין פירות, ואם כן עבד משוחרר שאין לו שדה אחוזה אלא שדה מקנה איך אפשר שחייב בראיה.

וכתב הטורי אבן לתרץ, שמשכחת לה בעבד משוחרר שנשא בת ישראל שירשה שדה אחוזה כגון שאין לה אחים, ואחר שמתה ירש אותה בעלה הגר, שירותש הבעל אינה חוזרת ביובל כמו שנתבאר למעלה. ובחשק שלמה (שם) כתב לתרץ, שמשכחת לה שיהיה לעבד משוחרר קרקע כגון שזכה מן ההפקר, שאפשר שהפקר אינו חוזר ביובל, כיון שאינו נקנה לו על ידי דעת אחרת ואינו כמכר ומתנה. וכתב שאף אם נאמר שהפקר שיש לו בעלים ראשונים חוזר אליו ביובל, מכל מקום משכחת לה הפקר שאין לו בעלים שאין לו למי לחזור. וממה שלא תירץ הטורי אבן כן שמשכחת לה בהפקר, נראה לכאורה שסבר שהפקר חוזר ביובל.

כ"ל בחציו עבד וחציו בן חורין

עוד הקשה הטורי אבן על חציו עבד וחציו בן חורין שמיעטוהו (שם ד.) מחיוב ראה מדכתיב (שמות כג, יז) 'אל פני האדון ה', מדוע צריך למעטו והרי גם הוא אין לו שדה אחוזה, ובחציו עבד אי אפשר להעמידו בנשא אשה וירש אותה, משום שבגמרא (גיטין מג.) נסתפקו אם תופסים בו קידושין, ואם אין לו קידושין אין צריך למעטו.

ובהגהות אמרי ברוך כתב ליישב קושיתו לגבי חציו עבד וחציו בן חורין, שמשכחת לה שהיה גר שנשא בת ישראל וירש אותה ומת הגר ונעשו נכסיו הפקר וזכה בהם החציו עבד. וכתב שאף אם נאמר ששדה שזכה בה מן ההפקר חוזרת ביובל, מכל מקום כאן אין בעלים ראשונים ואין לשדה להיכן לחזור¹.

הוכחת הדר צבי שהפקר חוזר מזה שלא העמידו שפנחס זכה בקרקע מהפקר

ובהר צבי (שם) הביא ראה שהפקר חוזר ביובל, מדברי הגמרא (בבא בתרא קיא.): שהביאו ראה שירותש הבעל דאורייתא ממה שנאמר בפסוק (יהושע כד, לג) 'ואלעזר בן אהרן מת ויקברו אותו בגבעת פנחס בנו', וקשה מנין לפנחס קרקע של ירושה שהיתה שייכת לו ולא היתה של אלעזר, שאם נאמר שקנה קרקע, הרי היא חוזרת ביובל, ונמצא צדיק קבור בקבר שאינו שלו. אלא מלמד שנשא פנחס אשה ומתה וירשה ואין הקרקע חוזרת ביובל. ומוכח שירותש הבעל דאורייתא. והקשה בהר צבי, שאם נאמר כדברי הברוך טעם שהזוכה מן ההפקר הקרקע שלו לעולם ואינו מחזירה ביובל, היתה הגמרא יכולה לדחות שפנחס זכה בקרקע מן ההפקר ואין ראה לדין ירושת הבעל. ומוכח שהפקר חוזר ביובל.

וראה שם שכתב שאי אפשר לומר שלא היתה הגמרא יכולה לדחות כן, משום שיש איסור לאו בזה שנאמר (ויקרא כה, כג) 'והארץ לא תמכר לצמיתות', שלפי מה שכתב הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"א ה"א) המוכר והקונה שניהם עוברים על הלאו, ואם כן נאמר שיש איסור שלא לזכות מן ההפקר. שפשוט שכיון שאין בהפקר דין חזרה ביובל אין נוהג בזה הלאו, ואין הלאו אלא במכירה שנעשית על דעת שלא להחזיר ביובל שאז עוברים המוכר והקונה. וראה שם עוד באריכות דבריו².

הטעם שלא העמידו

'ואיש כי לא יהיה לו גואל' בור

כדוגמת ראיית ההר צבי אפשר גם להביא ראה מדברי הגמרא בקידושין (כא.), שהוכיח רבי יהושע שהפסוק (ויקרא כה, כה) 'ובא גואלו הקרוב אליו וגאל את ממכר אחיו' אינו חובה אלא רשות, ממה שנאמר בפסוק שאחרי 'ואיש כי לא יהיה לו גואל', וכי יש אדם בישראל שאין לו גואלים, אלא זה שיש לו ואינו רוצה ליקח שהרשות בידו. וקשה שאפשר להעמיד הכתוב בגר שאין לו גואלים, כמו שפירשו (בבא קמא קט.) מה שנאמר (במדבר ה, ח) 'ואם אין לאיש גואל' שמדבר מגזל הגר, וכוננת הכתוב לגר שמכר שדה שזכה בה מן ההפקר - שהיא שלו כשדה אחוזה מאחר שאינו מחזירה ביובל, ואמר הכתוב שחוזרת אליו מן הלוקח אם לא גאלה קודם היובל. ומוכח לכאורה שהפקר חוזר ביובל, ולכן אי אפשר להעמיד הכתוב בגר שזכה מן ההפקר, שהשדה אינה חוזרת אליו, אלא לבעלים הראשונים שהפקירה.

והמשך חכמה (בהר) לא הקשה מהפקר אלא הקשה באופן אחר, שנעמיד הכתוב בגר שירש את אשתו ישראלית שהיה לה שדה אחוזה, או בבן הגר שירש את אמו, שהרי

שבהפקר הוא לא הקנה לשני רק הוציאו מרשותו, והלה בא וזכה בה מעצמו, ואם כן אפשר שכשבא יובל יוצאת מרשותו, ואין זה דומה לירושה ומתנה שמקנים למקבל. אך באמת הדבר צריך עיון מהיכן לקחו חז"ל לומר שרק ירושה ומתנה נתמעטו ממכר, ואין אומרים שכשם שמתנה וירושה נתמעטו, הוא הדין כל שאר דברים בכלל המיעוט שהרי גם הם אינם מכר, ולא נתחדש בהם דין חזרה ביובל.

דעת החזון איש לחלק בין

זכה בה אדם ללא זכה בה אדם

גם בדברי החזון איש (בכורות ס"י כז אות א) מבואר שפשוט לו שהפקר דינו כמתנה ותלוי במחלוקת רבי מאיר וחכמים, שלדעת רבי מאיר אינו חוזר ביובל, ולדעת חכמים הפקר חוזר ביובל. אך כתב בדעת חכמים שרק אם זכה בה אדם ונחשבת אצלו כמתנה היא חוזרת ביובל, אבל אם לא זכה בה אדם אינה חוזרת. וכתב שזה כעין מקדש בתי חצרים שאינו יוצא ביובל מיד הקדש, ואילו אם גאלו אדם מן ההקדש יוצא ממנו ביובל. גם הביא ראה מדברי הרמב"ם (הל' ערכין פ"ד ה"א) שכתב 'ושדה שלקחה או זכה בה היא נקראת שדה מקנה'. וזכה בה הכוונה שזכה בה מן ההפקר, הרי שלאחר שזכה בה דינה כדין שדה שלקחה.

ודבריו חידוש הם שמחלק בין זכה בה אדם ללא זכה בה, שאם בזכה בה אדם חוזרת ביובל נמצא שהגוף נשאר ברשותו ולא הפקיר אלא פירות, כמו שדה מקנה בזמן שהיובל נוהג שאין לקונה בה אלא קנין פירות, ואם כן מדוע בלא זכה בה אדם אינה חוזרת לרשותו.

ביאור הפנים יפות שביובל הראשון אחר חלוקת הארץ לא החזירו משום שהפקירו

ובדברי הפנים יפות (כי תבא) מבואר שפשוט לו שהפקר אינו חוזר ביובל. שעל מה שמבואר בגמרא (גיטין מח.) שאם אחים שחלקו לקוחות הם נמצא שבזמן שהיובל נוהג יש לכל אחד בחלקו רק קנין פירות כיון שחוזר ביובל, כתב הפנים יפות שלא מצאנו אחר ירושת הארץ שהחזירו ביובל ראשון כל שבט את חלקו, ומבאר שבוודאי דבר זה מן הנמנע הוא לבטל כל חלוקה הראשונה, שלאחר שזה בנה ביתו וזה בנה כרמו אם יחזירו הכל ירבו מחלוקות ומריבות.

וכתב הפנים יפות שאפשר ליתן טעם לדבר שמן הדין לא היו חייבים להחזיר, שכיון שהיו יודעים שאין שייך להחזיר הכל, ממילא היה כל אחד מתיימש ומפקיר חלק הגוף שיש לו בנחלה של שבטו, ונמצא שכל אחד זוכה מן הדין לקנות קנין הגוף בחלקו שקיבל, שזוכה בו מן ההפקר, ושוב אינו חייב מן הדין להחזיר ביובל, שהזוכה מן ההפקר אינו מחזיר ביובל³.

שבנוי עליו בית. וכעין זה הקשה במנחת חינוך (מצוה שם אות טו) על דברי הגמרא בבבא בתרא ה"ל, שדנו איך היה לפנחס קרקע שלא היתה שייכת לאלעזר, שאפשר שקנה פנחס בית בערי חומה.

חוזרת ביובל.

(ה) וראה שם עוד שכתב, שמשכחת לה גם בקנה בית מבתי ערי חומה שאין נוהג בהם דין חזרה ביובל, אך לענין חיוב עליה לרגל אפשר שדי בזה שיש לו קרקע

(ג) אך יש לעיין בזה, איך מועיל יאוש והפקר בדבר שאינו ברשותו.

(ד) אמנם יש להעיר, שלדעת רבי מאיר אפשר להעמיד קבורת אלעזר בקרקע שקיבל פנחס כמתנה שאינה

דעת המשך חכמה בפשטות שהפקר חוזר ביובל

המשך חכמה (בהעלותך) כתב לפרש מה שנאמר (במדבר ט, יד) 'וכי יגור אתכם גר ועשה פסח לה', מדוע הוצרכה התורה לפרש שגר חייב בקרבן פסח, והרי פשוט שחייב כשם שחייב בכל המצוות. וכתב לפרש על פי מה שהקשה הגאון **רבי דוד דייטש** בתשובות חתם סופר (או"ח סי' קכד) על מה שכתבו **התוספות** (פסחים ג: ד"ה מאליה) שמי שאין

לו קרקע פטור מפסח, וקשה אם כן מדוע קרבן פסח דוחה שבת, והרי בידו להפקיר קרקעותיו ויהיה פטור מפסח, ובגמרא (שבת קלא.) משמע שכל שבידו להפקיר אינו דוחה שבת.

והנה בישראל שיש בידו שדה אחוזה שחוזרת אליו ביובל, ואף אם יפקירה נשאר הגוף ברשותו כיון שחוזרת ביובל, מובן מה שאצלו פסח דוחה שבת, שאין לו אפשרות להפטר מפסח. אבל בגר שאין

לו שדה אחוזה אלא שדה מקנה, היה הוה אמינא שלא ידחה קרבן פסח שלו את השבת, לכן הוצרכה התורה לומר שחייב בפסח.

ומבואר מדברי המשך חכמה שהיה פשוט לו שהפקר חוזר ביובל. וכן מוכח מדבריו שהובאו למעלה (בהר) שלא הקשה מדוע לא פירשה הגמרא 'ואיש כי לא יהיה לו גואל' שהכתוב מדבר מגר שזכה מן ההפקר, וכפי שהבאנו שם.

♦ תמצית השיעור ♦

- ✧ במשנה שיוורש את אשתו אין השדה חוזר ביובל, ובגמרא משום ירושת בעל דאורייתא. אך ברמב"ם שאף אם הוא דרבנן חוזר.
- ✧ שדה מתנה - לרבי מאיר אינו חוזר ולחכמים חוזר, שמכר נתרבה בפסוק, וברמב"ם כחכמים.
- ✧ ברוך טעם נסתפק אם שדה הפקר חוזר. ומצדד שאינו חוזר. והוכיח מירושת הבעל שמדין הפקר בית דין ואינו חוזר.
- ✧ הר צבי מחלק בין הפקר שבדיבור חוזר, לתקנת חכמים לדורות. גם יש לעיין לברוך טעם מדוע הוצרך הרמב"ם לעשו חיזוק לדבריהם.
- ✧ קובץ שיעורים נקט שהפקר אינו חוזר, והקשה על ירושת הבעל לצד שהוא
- דרבנן מדוע חוזר, אם הפקר בית דין הוא רק להפקיר ולהוציא.
- ✧ יתכן שבירושת הבעל עדיף, שכל מטרת ההפקר שיזכה בעל.
- ✧ במקום אחר מבאר קובץ שיעורים שירושת בעל כמתנה ולא כירושת. אך נתקשה לרבי מאיר שמתנה כירושת.
- ✧ מהגמרא משמע שלרבי מאיר הפקר שאין בו מיעוט חוזר ביובל. ואולי משום שבהפקר לא הקנה לשני אלא הלה זכה בעצמו.
- ✧ בחזון איש בפשטות שלחכמים חוזר, אך רק אם זכה בו אחר. ויש לעיין בסברא.
- ✧ פנים יפות שהפקר אינו חוזר. ולכן לא החזירו ביובל הראשון אחר חלוקת
- הארץ, שידעו שאי אפשר להחזיר הכל לכן הפקיר כל אחד.
- ✧ הר צבי הוכיח שהפקר חוזר מזה שלא העמידו קרקע ירושה של פנחס בהפקר שזכה בה, ובהכרח שחוזר.
- ✧ יש להוכיח מזה שלא העידו הפסוק 'ואיש כי לא יהיה לו גואל' בגר שזכה מן הפקר שחוזר. אך במשך חכמה שהלשון לא משמע בגר.
- ✧ בטורי אבן איך עבד משוחרר חייב בראיה והרי אין לו שדה אחוזה. ותיירץ בנשא בת ישראל שירשה שדה אחוזה. משמע שהפקר חוזר.
- ✧ משך חכמה מבאר מה שצריך לרבות גר בקרבן פסח, שהישראל אף אם יפקיר חוזר לו ביובל, אבל גר היה הוה אמינא שלא ידחה שבת.

התודה והברכה לידידינו החשובים שנטלו חלק בהוצאת הגליון

כל הזכויות שמורות
למכון 'טעם התורה'
להוצאת שיעורי הגאון הגדול
מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א

להערות והארות ולכל ספרי המכון:
טל: +972-54-8470816 | דוא"ל: taamhatorah@gmail.com

לעילוי נשמת

הרב הגאון הצדיק שלשלת היוחסין
מוה"ר אהרן דוד ב"ר אשר שמואל פנט זצ"ל
ראש כולל 'אהבת ציון' זיבנברגן ירושלים
נלב"ע כ"ב אייר תשע"ב
ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח על ידי בנו הרה"ח ר' ישראל יעקב שליט"א

לאור באור התורה

הביאו ברכה לתוך ביתכם - ספרי 'באר יעקב' הנפלאים
שיעורים וסוגיות מאור תורתו של עמוד התורה שליט"א
אוצרות יקרים מפז מעומקה של תורה - לארכה ולרחבה
ערוכים וכתובים בטוב טעם ודעת ובשפה שוה לכל נפש

להשיג בחנויות הספרים המובחרות
לפרטים נוספים: 054-847-0816

